

UPPLAND

Studiecirkeln

I en studiecirkel bestämmer deltagare och cirkelledare tillsammans studiernas inriktning. Det är bra att redan i början diskutera hur ni tycker att arbetet bör gå till, hur ofta ni vill träffas och vilket arbetstempo ni önskar hålla.

Första sammankomsten presenterar ni er förstås för varandra i cirkeln, antecknar varandras namn, adresser och telefonnummer. Berätta varför ni har valt just denna cirkel och vad ni väntar er av studierna.

I en studiecirkel som fungerar bra är alla aktiva i arbetet. Ta gärna upp och diskutera hur ni kan arbeta tillsammans så att alla kommer till tals. Kan ni läsa mellan sammankomsterna eller utföra något annat arbete då? Ni kan t.ex. dela upp mellan er att ta reda på faktauppgifter som inte finns med i boken.

Bläddra igenom studiematerialet tillsammans. Läs innehållsförteckningen och försök att få en uppfattning om innehållet. Bestäm vilka avsnitt som förtjänar en grundlig behandling och välj ut diskussionsfrågor som intresserar er! Nöj er inte med studiehandledningens förslag till diskussionsfrågor, utan formulera egna frågor som kanske passar bättre till den inriktning ni vill ge studierna.

Ett förtydligande när det gäller registret i grundboken: om det står t.ex. s 25f, så betyder det s 25 och 26 (f = följande sida); om det står s. 25ff, så betyder det s 25 och minst två sidor som följer direkt efter den (ff = flera följande sidor).

Tilläggsmaterial

Boken *Uppland* ger en översiktlig bild av landskapet. Cirklar som vill studera Uppland mer ingående ur olika synvinklar kan ha stor nytta av att skaffa kompletterande litteratur. Se litteraturlistan s. 176. Det går att beställa böcker vid alla kommunala bibliotek.

Vill ni läsa skönlitteratur med anknytning till *Uppland*? Skönlitteraturen kan ibland säga mer än en faktatext om hur det verkligen är att bo och leva i en särskild del av landet. Texter av skönlitterära författare som Evert Taube, Jan Fridegård, Elsie Johansson, Kjell Eriksson m.fl. kan berika studierna. Kapitlet *Uppland i ord, bild och ton* ger en del tips. Fler kan ni få på biblioteket. Kanske kan ni turas om att göra korta inledningar om det ni läst.

Kartor över Uppland kan berika studiearbetet mycket, både detaljerade kartor och översiktskartor. Utnyttja de översiktliga som finns i boken och skaffa åtminstone en gemensam karta i större skala till cirkeln. Många ortnamn nämns i texten och det kan vara spännande att följa ett beskrivet skeende på kartan. En detaljerad karta har ni också stor nytta av om ni planerar en resa som avslutning på studierna.

Det är intressant att följa lokalpressen: se s. 7 i boken. Via det som skrivs i tidningarna kommer ni i närkontakt med vad som händer i landskapet även om cirkeln pågår i en helt annan landsända. Enklast gör man det förstås via Internet. En annan möjlighet är att korttidsprenumerera på en tidning, t.ex. medan cirkeln pågår och dela på kostnaderna. Lokaltidningar på webben kan ni läsa på adresserna www.unt.se, www.eposten.se och www.norrteljetidning.se

Ta gärna del av kommunernas information och turistinformationen, som ofta är välgjord och sakligt intressant. Om några i cirkeln har tillgång till Internet kan ni dela på att göra sökningar mellan sammankomsterna som ger er de tilläggsinforma-

tioner ni vill ha. Exempelvis kan ni den vägen få fram fakta om näringslivet i Uppland och mängder av turistinformation. Här är exempel på några hemsidor att börja söka på:

www.ab.lst.se och www.c.lst.se är hemsidorna för de två länsstyrelserna som har Uppland som verksamhetsfält, med information om naturvård, miljö, näringsliv m.m.

www.uppsala.se ger information om sevärdheter, evenemang, guidningar, boende m.m. i Uppsala län.

www2.norrstalje.se/turist/evenemang tipsar om sevärdheter och aktiviteter i Norrtälje kommun.

www.ur.se/landskap/uppland ger dialektprover, historiekunskap, sevärdhetsinformation tips på intressanta hemsidor m.m.

<http://stockholms.lans.museum/lanet/runor/litt.html> är en bra sida att börja med om ni vill veta mer om runinskrifter.

www.skargardsstiftelsen.se informerar om stiftelsen om turism och naturvård i Stockholms skärgård.

www.archipelago.nu/SKARGARD/SVENSKA/STOCKHOLM/STOCKSTART.HTM ger information om Stockholms skärgård, öar, hamnar, krogar, naturreservat ...

www.uu.se är Uppsala universitets hemsida med historia och fakta om universitetet.

<http://web.vallonbruken.nu/> informerar om alla de uppländska vallonbruken, historia, sevärdheter och aktiviteter.

En resa i Uppland

Tänker ni avsluta studierna med att resa runt i Uppland, så har ni god hjälp av tips i de fyra kapitler som följer efter kapitlet "Uppland i historien", när ni planerar resan. Bor ni i närheten av Uppland kan vart och ett av dessa kapitler ge uppslag till en intressant endagsresa! Vad behöver ni förbereda? Vad vill ni se, vilka miljöer har ni blivit särskilt intresserade av?

Behöver ni skaffa informationsmaterial? Hur ska ni åka dit? Måste ni kontakta folk i förväg för att kunna göra bra studiebesök? Vad kostar alltsammans? Vem tar reda på vad?

När ni slutar

I slutet av er studiecirkel är det värt att diskutera hur arbetet har fungerat. Motsvarade cirkeln era förväntningar? Skulle ni vilja lägga upp en annan cirkel annorlunda? Vad anser ni om boken? Skriv gärna till "Redaktören för landskapsstudier, Bilda Förlag, Box 42 053, 126 13 Stockholm" och berätta om cirkelarbetet och hur ni tycker att boken kan förbättras!

Vill ni fortsätta studierna med en annan landskapsbok eller skulle ni vilja pröva på något nytt ämne?

Frågor att samtala om

UPPLANDS NATUR

Titta på bilden s.8. Diskutera vad den säger er om Upplands natur.

Har ni tänkt på Uppland som Sveriges yngsta landskap, höjt ur havet? Om ni är intresserade av fenomenet landhöjning kan ni läsa mer i exempelvis Nationalencyklopedin.

Ge exempel på olika typer av spår efter istiden som man kan finna i Uppland. Hur bildades de? Var i landskapet eller i era egna hemtrakter har ni själva sett sådana spår?

I kapitlet nämns en hel rad uppländska åar och sjöar. Lokalisera dem på en karta i större skala än bokens.

Författaren redogör för olika typer av våtmarker. Hur skiljer sig kärr, mossar, glupar, sankängar och havsstrandängar från varandra? Vilka upplevelser har ni själva haft av dessa naturtyper?

Vad menas med Norrlandsgränsen och var i Uppland går den?

Vilka rikt vårblomande arter tycker ni är vackrast i naturen? Har någon av er sett massblomande kungsängsliljor? Tror ni en sådan upplevelse är värd en gemensam majutflykt?

Läs om det uppländska fågellivet på olika ställen i kapitlet. Hur skiljer det sig mellan myrlandskap, skog och skärgård?

Om ni är intresserade av vilka växter som trivs i olika naturmiljöer, notera då vilka arter som författaren nämner som typiska för kärr, mossar, ängar, torrbackar, barr- och lövskog. Slå upp dem ni inte kände till i en flora.

Läs om de olika typerna av skog som finns i Uppland. Vilka av dem finns även i era hemtrakter? Hur ser ni på skogsbrukets hantering av skogsmarkerna? Borde skogsägarna åläggas större hänsynstagande till naturvårdsintressen?

Upplands skärgård är mycket attraktiv för friluftsliv och sommarstugebebyggelse. Berätta om egna upplevelser av skärgårdsnatur. Försök ta reda på vad som görs idag för att skydda den ömtåliga naturen i skärgården. Vad skulle man kunna göra mer?

Läs om de föreslagna utflykterna till naturreservat och nationalparken Ängsö i slutet av kapitlet om Upplands natur. Leta gärna fram mer information om naturreservaten via exempelvis länsstyrelsernas hemsidor. Vilka ter sig mest lockande för er? Varför just dessa?

När ni läst färdigt kapitlet, vad tycker ni talar för och emot att en större del av Upplands natur skyddas som naturreservat? Vilka är de viktigaste fördelarna med att skapa sådana?

UPPLAND I HISTORIEN

Läs om Upplands forntid. Tycker ni att utvecklingen där visar några tydliga avvikelser jämfört med de äldsta perioderna i er hemtrakts historia?

Försök föreställa er hur människor levde under järnåldern och vikingatiden. På vilka sätt var landskapet olikt dagens? Vad kunde man livnära sig på? Hur bodde man? Hur förflyttade man sig i landskapet? Vilka anser ni var de viktigaste samhällsförändringarna under dessa perioder?

Vad finner ni mest intressant i Adam av Bremens beskrivning av svearna?

Vilka möjliga orsaker ser ni till att orter som Birka, Sigtuna och Gamla Uppsala först växte och sedan krympte i betydelse?

Diskutera varför runstenarna står så tätt i just de sydöstra delarna av Uppland. Vilka förklaringar finner ni?

På Riksantikvarieämbetets hemsida www.raa.se kan ni under "kulturarv" läsa mer om runor och runinskrifter. Vill ni lära er läsa runinskrifter kan ni fråga på biblioteket efter "Runor – historia, tydning,

tolkning" av L.M. Enoksen eller "Runläseboken" av Lars Rask.

Vilka menar ni var de viktigaste syftena som vikingatidens människor hade med att resa runstenar?

Folkland, hund, treding, tolft, roden, ledung, socken, län – kolla att ni är på det klara med vad begreppen betyder och varför man gjort dessa olika slags indelningar av landskapet.

Läs om hur Upplandslagen skrevs och hur Uppland bildades. Vad kände ni till av detta tidigare?

Försök föreställa en asatroende bondebefolkning såg på statsmaktens försök att införa kristendomen. Vad kunde vanligt folk tänkas ha sett för goda sidor och avigsidor med den nya läran?

Vad tror ni det är i den heliga Birgittas liv och verk som väcker så stort intresse för henne, dokumenterat inte minst under 700-årsfirandet 2003? Om ni vill veta mer, läs "I den heliga Birgittas fotspår" av Luca Cesarini. (Beställ från Bilda Förlag eller fråga på biblioteket.)

Vad tycker ni styckena "Kyrkan – hela byns angelägenhet" säger om böndernas ställning i Sverige under medeltiden? Försök beskriva grovt hur kyrkans roll i människors liv förändrats sedan medeltiden.

Försök förklara varför just Uppland och Gotland har så många välbevarade landskyrkor från medeltiden. Vilka av de uppländska har ni besökt? Vilka ytterligare vill ni se närmare på?

Medeltida måleri och konsthantverk var till mycket stor del kopplat till kyrkor och religiösa motiv. Varför?

Hur förändrades byalivet och jordbruksmetoderna i Uppland i stora drag från äldsta tid och fram till 1800-talets slut? Ser ni några tydliga skillnader jämfört med er egen landsända? Har ni i er egen släkt exempel på hur landsbygdsbefolkningen påverkats av förändringarna under 1800- och 1900-talen?

Vilka inslag i det skildrade livet på bruken skulle ni haft svårast att härda ut med?

Järnbruken har spelat en mycket viktig roll i historien om hur Uppland industrialiserades. Diskutera olika tänkbara förklaringar till att de uppländska järnbruken tidigt blev så stora.

Vad vet ni om den roll vallonerna spelade vid de uppländska järnbruken under 1600-talet? Cirka 900 av dem blev kvar i Sverige. Vill ni veta mer om deras liv kan ni läsa i boken "Vallonbruksminnen" (utgiven 1998).

Läs om de uppländska städerna. Får vi en bättre förståelse för vad som kännetecknar tätorterna vi lever i idag, om vi vet mer om deras historia? Varför eller varför inte? Urbaniseringen kom igång på allvar under 1800-talet och pågår fortfarande. Vilka blir konsekvenserna om glesbygden blir allt glesare och tätorterna alltmer tätbefolkade?

LÄRDOMSSTADEN UPPSALA

Läs om Uppsala domkyrka på s. 98 i boken. Planerar ni att besöka kyrkan? I så fall finner ni nyttig information på www.uppsaladomkyrka.se.

Både Uppsala domkyrka och slott har byggts om flera gånger under århundradenas lopp, enligt den aktuella tidens stilideal. Vid den senaste renoveringen av domkyrkan 1971–76 förkastades en rad ombyggnadsförslag och man nöjde sig med att konservera Helgo Zetterwalls ombyggnad i fransk gotik utförd 1886–93. Hur trogen de ursprungliga stilidealen tycker ni man ska vara när historiska byggnader renoveras?

Uppsala universitets hemsida www.uu.se berättar (under rubriken "Om Uppsala universitet" mer detaljerat om universitetets upp- och nedgångsperioder och nämner många fler kända vetenskapares namn, alla män. Först 1949 utnämndes en kvinna, Gerd Enequist, till professor (i geografi) vid universitetet. Var kvinnor mer eller mindre diskriminerade i den akademiska världen än i samhället i stort enligt er uppfattning?

Varför tror ni det var så frestande att romanisera studentlivet på det sätt som Gunnar Wennerberg och Johan Nybom gjorde? Hemsidan <http://sv.wikipedia.org/wiki/Gluntarne> berättar om Gluntarna (med länk till text om Gunnar Wennerberg) visar sångtexterna och ger möjligheter att provlyssna på dem!

Försök föreställa er hur livet som student verkligen var på 1800-talet jämfört med idag. Vilka tror ni var de största skillnaderna?

Hur kunde man ha försökt undvika de motsättningar som länge fanns mellan studenterna och stadsbefolkningen i övrigt? Finns det enligt er mening idag kvar motsättningar mellan högt utbildade och andra? Anser ni att alla ungdomar nu i praktiken har samma chanser att skaffa sig högre utbildning?

Dagens studenter får räkna med att ha stora studieskulder när de tagit sin examen. Tycker ni

att det är skäl för att den som har skaffat sig en lång utbildning bör få högre lön? Eller ska man se utbildning som en belöning i sig?

Vilka av museerna som beskrivs finner ni mest intressanta att besöka?

Söker ni information om olika delar av staden: torg, gator, platser är hemsidan www.marstrom.com/upsala trevlig att börja leta på.

Nu när ni läst kapitlet om Uppsala, vad vill ni helst hinna med att se och göra under ett besök i staden? En bra överblick av möjligheterna ger hemsidan www.uppland.nu (klicka på Besök Uppsala).

ROSLAGEN

Områden som Roslagen, Höga kusten och Österlen har inga tydliga geografiska gränser. Diskutera varför namnen ändå används så flitigt. Vilka associationer får ni själva när ni hör ordet Roslagen? Kan ni ge flera exempel på vad namn kan berätta om orters eller geografiska områdens historia?

Vad är det som enligt er mening kan förorsaka friktioner mellan fastboende och sommargäster i områden som Roslagen? Hur anser ni att sådana problem bör åtgärdas? Hur kan man underlätta för skärgårdsborna att bo kvar året runt?

Diskutera vilken bild av Roslagen och skärgårdsborna som kulturpersonligheter som Albert Engström, Evert Taube och Sten Rinaldo har hjälpt till att forma.

Är den årliga postrodden Grisslehamn – Eckerö ett bra sätt att påminna om de strapatserna som ansvariga för postfrakterna måste uthärda förr i tiden?

Är ni intresserade av gamla segelfartyg? På Roslagens sjöfartsmuseum i Älmsta finns en rad modeller av olika typer av segelfartyg med anknytning till Roslagen. Och hemsidan <http://sv.wikipedia.org/wiki/Segelfartyg> ger er tillfälle att jämföra olika typer av segelskepp och se hur de skiljer sig från varandra.

Läs Kalle Hanssons skildring av en resa med "Hoppet" och försök föreställa er hur det skulle ha varit att vara med ombord. Har någon av er seglat med ett lite större segelfartyg? Hur var det i så fall?

Försök förklara varför ryssarna kunde härja så pass ostört som de gjorde längs Upplandskusten

1719. Vill ni veta mer om rysshärjningarna? Läs då Sven Sjöbergs böcker. Se s. 176.

Varför gav statsmakterna Wira bruk monopol på att tillverka värjor och stickvåpen?

Sommartid visas Hallsta Pappersbruk av pensionerade medarbetare. Verkar det intressant att se en stor industriarbetsplats i drift?

Diskutera orsakerna till att kurortsbadandet kom igång under senare delen av 1800-talet och sedan dog ut under 1940-talet på orter som Furusund, Norrtälje och Östhammar. På www.lansmuseum.a.se kan ni läsa mer om Christian Hammer och Furusund under rubriken Utställningar/ ett annat liv. Vad ser ni för positiva och negativa sidor hos den typen av entreprenörer?

Tycker ni man kan säga att de båda organisationerna SIKO och Skärgårdsstiftelsen kompletterar varandra? Vilken bild ger hemsidorna www.siko.org.se och www.skargardsstiftelsen.se av organisationernas verksamhet?

På www.waxholmsbolaget.se hittar ni allt om rutternas i skärgården, båtarna, tidtabellerna och får hjälp att planera en egen rundtur i Stockholms skärgård.

Hembygdsgårdar finns i nästan varje socken landet runt, medan bevarade industrilokaler/museer är mycket mer sällsynta. Vad kan det bero på?

Såväl Östhammar och Öregrund som Norrtälje och Sigtuna har gammal bevarad småskalig trähusbebyggelse. Vilka upplevelser ger det att flanera runt i sådana miljöer?

Hur tycker ni man ska värdera de insatser som gjorts av Berthold Karlsson som väckte nytt liv i stenhuggerinäringen och Börje Andersson och de andra eldsjälarna som byggde roslagsjakten Sofia Linnea?

Läs om de olika platserna under rubriken Utflyktsmål i Roslagen. Vilka blir ni frestade att besöka? Vad vill ni veta mer om respektive plats?

MÄLARDALEN OCH VÄSTUPPLAND

Jämfört med "Roslagen" är "Mälardalen" och än mer "Västuppland" benämningar med måttlig attraktionskraft på besökare utifrån. Vad beror det på tror ni?

På hemsidan www.malarslott.se hittar ni länkar till följande slott i Uppland: Svartsjö, Görvåln, Rosersberg, Skokloster, Wik och Grönsö. Därtill kommer slott som Drottningholm och Kina,

Steninge, Ekolsund, Venngarn med flera. Vilka i gruppen har besökt något av de nämnda slotten? Läs mer om dem i boken och på Internet. Vilka verkar ha en särskilt intressant historia? Vilka vill ni helst besöka?

Vilka tankar och känslor får ni när ni stiger in i gamla slottsmiljöer som på Skokloster? Njuter ni av prakten, kan ni föreställa er hur herrskapsfolket levde eller tänker ni mer på tjänstefolket och alla som med sitt arbete bidragit till att ståten kunde samlas?

Av områdets kyrkor kanske de i Härkeberga och Härnevi har en särskilt fascinerande interiör, tack vare Albert Målares kalkmålningar i valven och på väggarna. Hur tror ni den enkla bondebefolkningen på 1500-talet och framåt i tiden upplevde dessa målningar? Varför tror ni så många av dessa målningar kalkades över?

Vad kände ni till tidigare om Sveriges närmaste stad? Marknadsför sig även orter i era hemtrakter lite slagordsmässigt? Vilka för- och nackdelar ser ni med det? På kommunens hemsida www.enkoping.se kan ni läsa mer om bland annat stadens parker och andra sevärdheter. Och på <http://sv.wikipedia.org> kan ni skriva in Ernst Westerlund i sökrutan så får ni mer information om "mirakeldoktorn".

I Östervålatrakten uppstod för länge sedan småskalig stolstillverkning som spred sig i trakten. Känner ni till flera exempel på sådan lokalt koncentrerad tillverkning av speciellt slag?

Hebyborna kände sig placerade i fel län. Hur många kommuner tror ni gör det om "ansvarskommitténs" förslag om en ny indelning av landet i större regioner blir beslutad?

BRUKSBYGDER I NORDUPPLAND

Vad kännetecknar ett brukssamhälle? Hur skiljer sig det traditionella brukssamhället från en modern centralort som exempelvis Tierp?

Den gamla bebyggelsen har bevarats i varierande grad på bruksorterna. Vilket/vilka av de norduppländska bruken verkar vara mest allsidigt välbevarat enligt er mening, med både olika typer av industribyggnader, herrskaps- och arbetarbo-städer? Vilket bruk är ni mest intresserade av att besöka?

Hur tycker ni det påverkar upplevelsen av en historisk miljö att veta något om människor som

vistats där och deras öden, exempelvis Erik XIV:s ödesdigra ärtsoppsätande på Örbyhus?

Den 17 juni 2007 återinvigdes den renoverade stångjärnshammaren och vattenhjulet i Österbybruks vallonsmedja efter att ha stått stilla i hundra år. Vilka mervärden ger det att kunna uppleva en "aktivt arbetande" historisk industrimiljö? Jämför till exempel med någon mer sentida industri som Motorfabriken Pythagoras i Norrtälje, där besökarna får uppleva provkörning av alla maskinerna som användes i tillverkningen, eller någon annan gammal industrimiljö som ni sett i drift.

Minst 24 miljoner ton brytvärd järnmalm finns enligt Lennart Falk kvar i Dannemora gruva. Återupptagning av brytningen kräver upprustning av både Hargshamnsbanan för malmtågen och av själva hamnen för uppåt 30 miljoner kronor. Bör företaget eller staten stå för sådana kostnader enligt er mening?

UPPLAND I ORD, BILD OCH TON

Vilka av de nämnda författarna tror ni kan vara mest givande att läsa för att få en skönlitterär infallsvinkel på olika delar av Uppland?

Jan Fridegård föddes i en statarbostad sydväst om Enköping. Vilka andra författare med bakgrund bland jordbruksproletärer känner ni till och i vilka landskap föddes de?

Uppsala konstmuseum, Bror Hjorts hus i Uppsala och Bruno Liljefors ateljé i Österbybruk är några av de besöksvärda museerna om man vill bekanta sig med konst i Uppland.

Har ni lyssnat på nyckelharpmusik någon gång? Hur tycker ni den skiljer sig från folkmusik spelad på andra instrument?

Lite "Upplandsmusik" i form av Taubevisor, Gluntar, Disa Nilssons visor, Ove Thörnqvistlåtar och nyckelharpmusik vore väl trevliga inslag på en eller flera sammankomster? Vem i cirkeln kan arrangera det?

BILDA FÖRLAG

BILDA FÖRLAG, BOX 42 053, 126 13 STOCKHOLM, TEL. 08-709 04 00

FÅR KOPIERAS FRITT • ISBN 978-91-574-8008-8